

VÝZKUMY LIDOVÉHO STAVITELSTVÍ

Výzkumný úkol Muzea Českého ráje v Turnově – Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství PhDr. Vladimíra Jakouběová

Problematika studia lidového stavitelství má v oblasti severovýchodních Čech dlouholetou tradici. Zájem o pojizerskou architekturu se poprvé projevil na konci 19. století v souvislosti s přípravou Zemské jubilejní výstavy a Národopisné výstavy Československé, kdy na krásu patrové roubené architektury veřejnost upozornil Jan Prousek. Během 20. století byla o lidových stavbách a jejich vývoji napsána řada odborných publikací, které pojednávaly i o oblasti Českého ráje a Pojizeří. Některé významné projekty byly realizovány v samotném regionu - připomeňme práce MUDr. Jiřího Šolce a J.V. Scheybala. Nelze opomenout ani práci fotografů, kteří se věnovali dokumentaci staveb - V. J. Linharta, Jana Šimona, Petra Matouška, Otakara Hrdličky, Josefa Valnohy a řady dalších. V 60. letech minulého století navázala na práci prvních badatelů., kteří se zabývali dokumentací lidových staveb také střediska památkové péče, jejichž pracovníci zároveň prováděli výběr objektů pro tzv. státní seznamy vybraných kulturních památek, tj. památek, které je třeba uchovat v původním stavu. To byl jistě čin velmi záslužný. Ale každý nový projekt zpravidla provází i nedostatky. Nevyhnuły se ani zmíněným seznamům. Dostaly se do nich i objekty, které nejsou pro danou oblast zcela typické, popř. jsou v takovém stavu, že jejich záchrana by byla mnohdy nerentabilní. Oproti tomu jsou zde objekty historicky významné a cenné a v seznamech, které již byly několikrát aktualizovány, dodnes chybí (např. dodnes funkční mlýn Žampach ve Ktové).

Grantový úkol, zaměřený na systematickou identifikaci a dokumentaci tradičního lidového stavitelství ve vybraných oblastech Libereckého kraje zahájilo Muzeum Českého ráje v roce 2004. Navázal na předchozí dílčí projekty, které byly v tomto regionu realizovány, zejména na terénní výzkum, které muzeum realizovalo v roce 1986 a 1987, zaměřený na oblast Českého ráje. Výhodiskem pro práci v terénu se tehdy stal bohatý a do značné míry výjimečný soubor archivních fotografií Petra Matouška. Cílem výzkumu bylo porovnání stavu lidového stavitelství na Turnovsku počátku 20. století se stavem na konci 80. let 19. století. Výstupem byla výstava, realizovaná v Muzeu Českého ráje pod názvem Proměny lidového stavitelství.

**Muzeum
Českého ráje
v Turnově**
příspěvková organizace

adresa: Skálova 71
511 01
Turnov

Otevřeno denně kromě
pondělí.
květen–září: 9–17 h
říjen–duben: 9–16 h

telefon: +420 481 322 106
+420 481 321 148

mobil: +420 727 871 742

e-mail: mail@muzeum-turnov.cz

web: www.muzeum-turnov.cz

IČ: 00085804
DIČ: CZ00085804

č. účtu: 1260590339/0800

S. zn.: Pr 783 vedená
u Krajského soudu
v Hradci Králové

Celoplošný výzkum lidového stavitelství Libereckého kraje byl zahájen v roce 2004. Vzhledem ke své náročnosti a s ohledem na omezené personální zajištění, byl naplánován jako dlouholetý projekt, který v první fázi předpokládá zpracování identifikace a fotodokumentace objektů podle jednotlivých okresů Libereckého kraje, v následujících letech potom vyhodnocení a srovnání s pramenným materiálem. Záměrem projektu je kompletní dokumentace všech typů tradičních staveb (usedlostí, hospodářských a technických staveb, sakrálních objektů apod.) i s ohledem na jejich situování v rámci urbanismu obce. Ve vybraných případech projekt počítá s podrobnou dokumentací sídel včetně stavebně historického průzkumu. Předností výzkumu je jeho systematičnost a plošnost, tak aby neušly pozornosti řešitelů ani objekty, které dosud stály mimo zájem památkové péče. Identifikovány, dokumentovány a evidovány tak budou i stavby pocházející nejen z 19. století a starší, ale i objekty novodobé – časově sahající do poloviny 20. století. Ty dosud stály stranou zájmu odborné veřejnosti. Protože některé z objektů jsou ve špatném technickém stavu, je projekt velmi důležitý především pro zachycení, zdokumentování těchto ohrožených relikvů tradičního stavitelství v regionu. Realizací grantového úkolu vznikne jedinečná databáze tradičních lidových staveb. Tento materiál pak bude unikátním zdrojem a podkladem pro další podrobné zkoumání problematiky, ale může mít i velice praktický dopad pro možnou záchranu staveb ať už památkovou péčí, majiteli objektů či obecní samosprávou.

Výzkum byl podpořen MK ČR v rámci naplnění vládního programu Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu.

Předmětem výzkumu je identifikace a fotodokumentace tradičního stavitelství libereckého kraje. V roce zahájení výzkumu byl rozpracován harmonogram, který vycházel z naléhavosti a důležitosti realizace tohoto druhu dokumentace. Jsou to totiž právě tradiční lidové stavby, které dávají našim sídlům a krajině charakteristický kulturní ráz, jehož udržitelnost je v současném globalizovaném světě o to významnější. Bohužel však právě tomuto druhu našeho kulturního dědictví není věnována potřebná pozornost. Změněné společensko – ekonomické podmínky a životní úroveň a potřeby obyvatel po roce 1948 a nově pak po roce 1989 neberou většinou ohledy na tradiční hodnoty venkovského stavitelství a kromě vybraných jednotlivých staveb, které jsou památkově chráněné, dochází k nevhodným přestavbám, modernizacím či celkovým likvidacím těchto kulturních statků. Většina dosud více či méně zachovalých venkovských památek je bezprostředně ohrožena zánikem a je jen otázka nedlouhého času, kdy dojde k jejich úplné likvidaci. Tento neblahý vývoj s téměř beznadějnou perspektivou tradičních lidových staveb na přežití jako druhu dokládají i naše zkušenosti z výzkumu. Některé objekty jsou neobydlené, neudržované, ve stavbách, jež jsou udržované a zachovalé, obvykle dožívají starší obyvatelé. V jiných případech jsou udržované usedlosti víkendovými staveními, které jsou z velké části

**Muzeum
Českého ráje
v Turnově**
příspěvková organizace

adresa: Skálova 71
511 01
Turnov

Otevřeno denně kromě
pondělí.
květen–září: 9–17 h
říjen–duben: 9–16 h

telefon: +420 481 322 106
+420 481 321 148

mobil: +420 727 871 742

e-mail: mail@muzeum-turnov.cz

web: www.muzeum-turnov.cz

IČ: 00085804
DIČ: CZ00085804

č. účtu: 1260590339/0800

S. zn.: Pr 783 vedená
u Krajského soudu
v Hradci Králové

nevhodně chalupářsky upraveny. V souvislosti s tímto kontextem se ukázal daný projekt jako významný a důležitý, neboť může být v současnosti poslední možností, jak zachytit relikty tradičního vesnického stavitelství v jeho dožívající autochtonní podobě a v přirozeném prostředí.

V první etapě byla provedena identifikace a fotodokumentace cca 200 objektů lidové architektury v celém regionu Libereckého kraje. Výběr lokalit provedla řešitelka projektu tak, aby byly podchyceny tradiční a typické projevy celé oblasti a zároveň byly podchyceny krajové zvláštnosti v jednotlivých částech Libereckého kraje. Cílem výzkumu bylo zachycení současného stavu objektů a vytvoření první databáze fondu fotoarchivu lidové architektury MČRT Turnov. Vedle toho byl proveden terénní a stavebně historický výzkum vybraných objektů lidové architektury v obci Všeň a Modřišice (osad se zastoupením řady objektů patrové pojizerské architektury) ve srovnání s pramenným archivním materiálem ze sbírky Muzea Českého ráje v Turnově (stavební zaměření, fotodokumentace, stavební zaměření, srovnání s archivním materiálem). Muzeum využilo k této práci kapacity 1 odborného pracovníka, který se zabývá studiem lidové architektury v regionu, dále dodavatele na stavebně historický průzkum, tj. stavební zaměření a 1 brigádníka (studentky etnologie na MU v Brně), který spolupracoval na zpracování srovnávací studie obce Všeň.

Druhá etapa terénního a stavebně historického výzkumu vybraných objektů lidové architektury ve vybraných lokalitách libereckého kraje proběhla v roce 2005. Fotografická dokumentace byla provedena v okrese Semily (Lomnicko, Jilemnicko, Turnovsko, Semilsko), Liberec (Českokubsko, Frýdlantsko) a Jablonec nad Nisou (Železnobrodsko, Tanvaldsko, Jizerské hory). Celkem bylo zdokumentováno cca 500 objektů lidového stavitelství. U vybraných objektů byl proveden stavebně historický průzkum (Šumburk, Zlatá Olešnice, Tanvald) a dendrochronologický průzkum, který určil dataci jednotlivých objektů. V souvislosti s tím byly identifikovány nejstarší doklady hospodářských objektů na území libereckého kraje (Tanvald – Šumburk). Fotografie byly zařazeny do databáze. Výsledek výzkumu byl mimo jiné využit pro kampaň Odboru cestovního ruchu města Turnova – Památky lidové architektury a Správou CHKO Turnov při posuzování ochrany tradiční lidové architektury v regionu.

**Muzeum
Českého ráje
v Turnově**
příspěvková organizace

adresa: Skálava 71
511 01
Turnov

Otevřeno denně kromě
pondělí.
květen–září: 9–17 h
říjen–duben: 9–16 h

telefon: +420 481 322 106
+420 481 321 148

mobil: +420 727 871 742

e-mail: mail@muzeum-turnov.cz

web: www.muzeum-turnov.cz

IČ: 00085804
DIČ: CZ00085804

č. účtu: 1260590339/0800

S. zn.: Pr 783 vedená
u Krajského soudu
v Hradci Králové

V roce 2006 práce v terénu pokračovala omezeně, řešitelka výzkumu se v tomto roce zaměřila na digitalizování archivních snímků lidového stavitelství, především sbírky fotografií Petra Matouška, cenného dokumentačního materiálu, který s nachází ve sbírkových fondech turnovského muzea a muzea v Českém Dubu. Jedná se o fotografie lidové architektury z období od roku 1895 a kresby a studie lidové architektury akad.mal. Jana Prouška z období příprav na Národopisnou výstavu československou v roce 1895. Tento materiál byl vyhodnocen a zpracován pro potřeby srovnávacího výzkumu se stavem v terénu. Byl proveden výběr objektů, které jsou zachyceny na fotografiích a kresbách a dosud se v terénu nachází pro následnou podrobnou dokumentaci, zaznamenání stavebních proměn a historie.

V terénu práce pokračovaly v roce 2007, kdy se pozornost řešitelky zaměřila na terénní a stavebně historický výzkum vybraných objektů lidové architektury z oblasti Českého ráje, Pojizeří a Podještědí již ve srovnání s pramenným archivním materiálem ze sbírky Muzea Českého ráje v Turnově. Daný úkol byl spojen s výzkumem na území královéhradeckého kraje, který realizovala Mgr. Hana Macháčková z Muzea hry v Jičíně. U objektu čp. 209 ve Vysokém nad Jizerou byl v návaznosti na archeologický výzkum proveden i výzkum stavebně historický a zaměření objektu. V témže roce by zpracován stavebně historický výzkum i u objektu Dlaskova statku v Dolánkách a tzv. Rakoušova sroubku. Získaný materiál byl zpracován do digitální podoby a byl využit při podání návrhu Dlaskova statku na prohlášení za národní kulturní památku. V projektu bylo pokračováno i v následujícím roce. Vedle základní identifikace byla v roce 2008 provedena letecká prospekce obcí, identifikace a fotodokumentace v oblasti Semilská a Jilemnicka, dendrochronologie u vybraných objektů (Ktová a Kacanovy) a stavební zaměření vybraných objektů (Ktová čp. 59 a Kacanovy čp. 14). Nad rámec projektu byla provedena digitalizace vybraných kreseb J.V.Scheybala a fotografií archivní povahy MUDr. J. Šolce a J. Scheybala st., v souvislosti se získáním odúmrti po PhDr. Jany Scheybalové a daru Evy Šolcové. Významná kolekce kreseb a fotografií z první poloviny 20. století doplnila stávající databázi o další materiál archivní povahy. Výzkum byl provázán s dotazníkovým výzkumným úkolem MKČR, zaměřeným na identifikaci lidové religiozity a způsobu bydlení v obcích a městech. Muzeum Českého ráje jako pověřené regionální pracoviště pro naplňování Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v Libereckém kraji zajistilo zpracování dotazníkové akce, zaměřené na identifikaci a dokumentaci těchto projevů tradiční lidové kultury ve všech 216 obcích a městech Libereckého kraje. Realizace projektu proběhla ve spolupráci s vybranými kronikáři, starosty obcí a měst, muzejními pracovníky a zpravodaji, kteří spolupracovali na vyplnění dotazníků. Výsledek dotazníkové akce, která zmapovala oblast liberecké krajiny, je v současné době k nahlédnutí na stránkách NULK ve Strážnici. V souvislosti s vyplňováním dotazníků, týkajících se lidové religiozity, proběhla zároveň fotodokumentace vybraných sakrálních

**Muzeum
Českého ráje
v Turnově**
příspěvková organizace

adresa: Skálova 71
511 01
Turnov

Otevřeno denně kromě
pondělí.
květen–září: 9–17 h
říjen–duben: 9–16 h

telefon: +420 481 322 106
+420 481 321 148

mobil: +420 727 871 742

e-mail: mail@muzeum-turnov.cz

web: www.muzeum-turnov.cz

IČ: 00085804
DIČ: CZ00085804

č. účtu: 1260590339/0800

S. zn.: Pr 783 vedená
u Krajského soudu
v Hradci Králové

staveb – kapliček, kostelů a dalších hmotných dokladů religiózních projevů. Materiál byl zpracován do digitální podoby do muzejní databáze.

V roce 2009 se řešitelka grantového úkolu zaměřila na přípravu publikace *Krajinou domova – Proměny lidového stavitelství v Pojizeří*, která je dalším dílčím výstupem výzkumného projektu. Podobně jako projektový úkol má publikace jasný cíl, kterým je zaznamenání proměn lidového stavitelství ve sledované oblasti. Publikace využívá především archivního fotografického materiálu z fondu Muzea Českého ráje v Turnově, Krkonošského muzea v Jilemnici, ze státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou a v Semilech autorů Matouška, Linhart, Simma, J. Scheybala st., Vejnar, Fejfara ad.), kteří systematicky dokumentovali lidové stavby této oblasti od konce 19. století do poloviny 20. století. Z tohoto materiálu nebylo dosud mnoho publikováno. Zejména u Petra Matouška se jedná o výjimečný soubor, který zachycuje architekturu Pojizeří a Českodubská na přelomu 19. a 20. století. Soubor vznikl na objednávku turnovského muzea, konkrétně Jana Prouška v roce 1910 a byl dokončen v roce 1935, ale dosud nebyl nikdy využit k prezentaci. Vedle kreseb J. V. Scheybala se jedná o nejcennější dochovaný materiál pro zjištění stavu lidového stavitelství 20. století. Fotografie vybraných objektů, které si udržely původní zchovalý stav, jsou prezentovány s podrobným popisem stavby. Publikace obsahuje profily autorů, jejichž fotografie a kresby jsou v publikaci otištěny a text s celkovou informací o vývoji lidového stavitelství v Pojizeří.

V návaznosti na práce v předchozích letech, při kterých byly zpracovány a zdokumentovány doklady v terénu, byla v letech 2010 a 2011 pozornost řešitelů projektu zaměřena na zpracování a vyhodnocení výzkumných úkolů a kreseb J. V. Scheybala. Současně s tím byl projekt provázán s grantovým úkolem České geologické služby Evropský geopark UNESCO Český ráj – vytvoření geoinformačního systému pro rozvoj regionu a ochranu geologického dědictví SP/2e6/97/08. V rámci stavebně historických průzkumů typických staveb reprezentujících lidové stavitelství Pojizeří byly odebrány vzorky z vybraných historických lomů ve Voděradech a v Hrdoňovicích, v Tatobitech a v Železném Brodě, které byly porovnány s materiály používanými při výstavbě objektů v oblasti Pojizeří.

Projekt identifikace a dokumentace tradiční lidové architektury Libereckého kraje není dosud uzavřen.

Jeho význam spočívá obecně především v jedinečnosti o záměru, v systematickém vytváření databáze lidových staveb ve zkoumaném regionu a v širokých možnostech využití této evidence. Současná

**Muzeum
Českého ráje
v Turnově**
příspěvková organizace

adresa: Skálova 71
511 01
Turnov

Otevřeno denně kromě
pondělí.
květen–září: 9–17 h
říjen–duben: 9–16 h

telefon: +420 481 322 106
+420 481 321 148

mobil: +420 727 871 742

e-mail: mail@muzeum-turnov.cz

web: www.muzeum-turnov.cz

IČ: 00085804
DIČ: CZ00085804

č. účtu: 1260590339/0800

S. zn.: Pr 783 vedená
u Krajského soudu
v Hradci Králové

datovába obsahuje pŕibližně 10 000 dokumentů, doplňuje ji dosud nevyhodnocený materiál z projektu Státního okresního archivu v Semilech – projektu Města a městečka, který zachycuje vedle tradiční architektury i současný stav v obcích okresu Semily. Přesto, že řešitele čeká ještě mnoho práce, již dnes vzniká ucelený obraz současného stavu tradičního stavitelství v libereckém kraji, jenž bude východiskem k dalšímu odbornému zkoumání, s odstupem času se stane prostředkem poznání nynějšího stavu a podoby tradičních staveb. Postupné vytváření databáze dokumentace lidového stavitelství zaplní mezeru v dosavadní dokumentaci, která nebyla v celé oblasti libereckého kraje dosud žádným pracovištěm systémově vytvářena. Materiál může také sloužit jako podklad pro výběr objektů určených pro památkovou ochranu, pro případné expozice lidového stavitelství, mohou z něj vycházet doporučení k ochraně pro majitele objektů či obecní samosprávy. Výsledky výzkumu jsou zhodnocovány formou studií, článků, publikací a prezentačních programů. V současné době jsou k nahlédnutí ve studijní expozici Český ráj J. V. Scheybala v objektu Kamenářského domu.

Dokončené výstupy jsou z oblasti Českého ráje a Pojizeří, kde můžeme konstatovat, že výstavba tradiční lidové architektury v oblasti Českého ráje ustala v závěru 19. století. Z původní zástavby dnes nacházíme v terénu pouze osamocené zemědělské usedlosti, chalupy a domky, méně již stavby technické jako mlýny, drikety nebo sušárny ovoce. Se změnou sociálních poměrů na vesnici vymizely úplně objekty jako domky pro obecní chudé. Vzácně dochované jsou v oblasti Českého ráje a Pojizeří i objekty lidové sakrální architektury. Celá vesnická sídla se zachovaným urbanistickým řešením, se stávkami, na které funkčně navazují polnosti, zahrady, sady, dálkové i místní cesty, vodní toky a rybníky jsou bohužel dnes již ojedinělým fenoménem. Z typického koloritu krajiny tak vymizely celky po staletí spoluvytvářené nejrůznějšími kulturními, etnickými, geografickými a sociálně ekonomickými faktory, ve kterých se střetávaly vlivy sousedních kultur, rodové zvyklosti i přírodní podmínky oblasti, které určovaly nejen půdorysné uspořádání vesnic, ale také dispoziční řešení domu, tvary střech, velikosti oken a v neposlední řadě i použití stavebních materiálů. Díky péči obyvatel na vesnici a nemalé podpoře památkářů, zůstává původní podoba některých objektů zachována. Velkou zásluhu na tom mají zejména chalupáři, které nenutila potřeba modernizovat bydlení a objekty upravovat. Některá díla lidových tesařů však z naší krajiny bez náhrady mizí a spolu s nimi jedinečné doklady života našich předků, které byly tvořeny v harmonii s okolní zástavbou i přírodou.

Grantový úkol Identifikace a dokumentace lidového stavitelství byl v letech 2004-2011 podpořen Ministerstvem kultury ČR. Prostředky z grantu byly využity na brigádníky, kteří spolupracovali na zajištění dokumentace, na úhradu služeb na zaměření objektů a dendrochronologii a na vybavení – fotoaparát, scanner a počítač. Řešitelkou výzkumu je PhDr. Vladimíra Jakouběová, na řešení

**Muzeum
Českého ráje
v Turnově**

příspěvková organizace

adresa: Skálava 71
511 01
Turnov

Otevřeno denně kromě
pondělí.
květen–září: 9–17 h
říjen–duben: 9–16 h

telefon: +420 481 322 106
+420 481 321 148

mobil: +420 727 871 742

e-mail: mail@muzeum-turnov.cz

web: www.muzeum-turnov.cz

IČ: 00085804
DIČ: CZ00085804

č. účtu: 1260590339/0800

S. zn.: Pr 783 vedená
u Krajského soudu
v Hradci Králové

spolupracovali: RNDr. Petr Šída (stavebně historický průzkum a zaměření vybraných objektů,dendrochronologie, Mgr. Hana Macháčková – srovnávací výzkum Všeň 2004, Mgr. Kateřina Jeníčková - dotazníková akce a fotodokumentace 2008, Pavel Charousek dotazníková akce a fotodokumentace 2008, Mgr. Pavel Jakubec - fotodokumentace 2006 a 2007, Jana Svobodová - evidence Scheybalovy sbírky - 2011, Jan Zeman - fotodokumentace 2005, David Jakoubě - digitalizace Scheybalovy sbírky a fotoarchivu muzea 2006 a 2010, RNDr. Tomáš Řídkošil – odběr vzorků kamene 2010).

**Muzeum
Českého ráje
v Turnově**
příspěvková organizace

adresa: Skálova 71
511 01
Turnov

Otevřeno denně kromě
pondělí.
květen–září: 9–17 h
říjen–duben: 9–16 h

telefon: +420 481 322 106
+420 481 321 148

mobil: +420 727 871 742

e-mail: mail@muzeum-turnov.cz

web: www.muzeum-turnov.cz

IČ: 00085804
DIČ: CZ00085804

č. účtu: 1260590339/0800

S. zn.: Pr 783 vedená
u Krajského soudu
v Hradci Králové